

DEDE KORKUT KİTABI'NDA YALAN ve ALDATMA KAVRAMLARI

The Concepts of Lying and Deception in The Book of Dede Korkut

Yrd. Doç. Dr. Tuğçe ERDAL*

ÖZ

Oğuz boylarının siyasal, sosyal, kültürel, ahlaki ve pek çok yönünü anlatan Dede Korkut Hikâyeleri, muhtevası bakımından bir dönemin ve bir milletin bütün bir yaşam özelliklerini içinde barındırmaktadır. Bu sebeple Dede Korkut Hikâyeleri, kültür araştırmacıları tarafından çeşitli yönleriyle incelenmiş ve varılan neticeleri ile kültür hazinemize değerli katkılar sağlamıştır. Türk kültürünün en önemli bellek mekânlarından biri olan Dede Korkut Hikâyeleri öyküleme tekniğiyle dile getirilmiş ideal değerlerle karşı değerlerin çatışmasına bağlı olarak dramatik aksiyonun sağlandığı anlatılardır. Bu hikâyeler, Türk edebiyatında anlatıma/tahkiyeye dayalı eserler arasında önemli bir konuma sahiptir. Bu anlatıların bir duyuşsal boyutu olduğu gibi bir de derin ve çok katmanlı düşünsel yapılarının bulunduğu fikri hemen hemen bütün araştırmacılar tarafından kabul görür. Bu yapılarla bağlı olarak; araştırmada Dede Korkut Hikâyelerinde aile birliği, sevgi, dürüstlük, saygı, estetik, onurlu olma, dayanışma, vatanseverlik, cömertlik, merhamet, cesaret gibi olumlu davranış biçimleri yanı sıra ihanet, yalan söyleme, kandırma, aldatma gibi olumsuz davranış biçimlerinin olduğu görülmüştür. Bu çalışmada Dede Korkut Kitabı'ndan yer alan on iki hikâyenin on birinde söylenen yalanlarda yirmi beş yalanın duyuşsal yapıda birbirlerine karşı duruşları izlenirken, derin yapıda ise değerlerin çatışma durumları gösterilmeye çalışılmıştır. Hikâyelerdeki yalanların, kimler tarafından söylendiği, kime söylendiği, zaman, mekân, tepki ve doğurduğu sonuç bakımından kronolojik olarak incelenmiştir. Doküman incelemesi tekniği kapsamında on iki Dede Korkut Hikâyesi içerik analizi yoluyla çözümlenmiştir. İlk aşamada, Dede Korkut Hikâyelerinde “değer” kavramlarının verilmesi amaçlanmış, sonrasında da yalanın ahlak felsefesi ile olan bağlantısı irdelenmiştir. İkinci aşamada yalanın tanımı ve sınıflandırılması üzerinde durulmuştur. Makalenin üçüncü aşamasında ise incelenen on iki hikâyeye metninde yalanları kimlerin söylediği, söyleme amaçları, yalanın doğurduğu sonuçlar değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Dede Korkut Hikâyeleri, yalan, aldatma, davranış biçimleri, ahlak felsefesi.

ABSTRACT

Dede Korkut Stories, narrating economic, political, cultural and moral dimensions of Oguz tribes, contains a complete life aspect of an era and a nation. This is why, Dede Korkut Stories have been thoroughly analyzed by culture researchers and valuable contributions to our cultural treasure have been made at the end of these researches. Dede Korkut Stories, which are one of the most significant memory reservoirs of Turkish culture, are narratives in which dramatic action is ensured through comparing ideal values and counter-values and emphasizing contradictions between these two. These stories have a significant place among works based on narrative in Turkish literature. It is accepted by almost all of the researchers that, besides their affective dimensions, these stories have a deep and multi-layered intellectual structure. Based on these structures, there are positive demeanors such as unity of family, love, honesty, respect, aesthetics, being honorable, solidarity, patriotism, generosity in these stories. On the other hand there are negative demeanors such as betrayal, lying, misleading and cheating in Dede Korkut Stories. In this study, it is attempted to show the conflicts among values while following the positions of the twenty five lies told in eleven stories out of twelve in The Book of Dede Korkut. Lies in these stories are chronologically analyzed in terms of the people who tell lies, to whom these lies are told, time, space, reaction and result. In scope of the document analysis, twelve Dede Korkut Stories are analyzed through content analysis. In the first section, it is intended to present the concepts of value in Dede Korkut Stories. In the second section the definition of lie and classification of it is elaborated. In the third section of the study, the people who tell lies in the stories, purposes and results of the lies are evaluated.

Keywords

Dede Korkut Stories, lie, deception, behavior patterns, philosophy of ethics.

* Bozok Üni. Fen-Edebiyat Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Böl. Halkbilimi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, Yozgat/Türkiye, tugceisikhan@yahoo.com

M. Fuat Köprülü'nün bütün bir edebiyat külliyyatının karşısına *Dede Korkut Kitabı*'nı koyarak hikâyelerin terazi kefesinde ağır bastığını belirtmesi hikâyeler üzerine yapılan çalışmaların sayıca fazlalığını bir bakıma açıklar. Dede Korkut hikâyeleri, Oğuz boylarının kültür ve insan tipine bağlı olarak doğmuştur. Bu hikâyelerde kahramanlık, kültür zihniyetini temsil eden atlı-göçebe döneminin ruhu, çağrışımı, tecrübeleri ve algılamaları konu edilmiştir. Hikâyelerin tamamında mücadele edilen durumlar sadece fiziksel olarak varlık gösteren iç ve dış düşmanlar değil bu düşmanlarla ortaya çıkan; yalan söyleme, aldatma, kandırma, kıskançlık, iftira, zalimlik, kötülük, adam öldürme, ev yağmalama, aileyi dağıtma, mala el koyma, pusu kurma, esir alma, rüşvet alma, zorbalık, böbürlenme ve hırsızlık gibi toplumsal yaşamı ve toplumsal huzuru olumsuz yönde etkileyen olay ve olgulardır. Mücadeleler esnasında alplerin, beylerin, kadınların ve evlatların göstermiş oldukları duruş, hâl ve tavırlar boyların karakter özelliklerini de yansıtmaktadır. Yiğitlik, mertlik, dürüstlük, saygı, sevgi, alçak gönüllük, tevazu gibi değerler hikâyelerde kahramanların özellikleri olarak işlenmiştir. Sıralanan değerleri Ali Duymaz'ın, "Dede Korkut Kitabı'nda "Hüner" ve "Erdem" Kavramları Üzerine" başlıklı makalesinde ele aldığı görülmektedir. Duymaz, bu özellikleri erdem kavramıyla izah edilebilecek özellikler olarak tanımlamıştır (Duymaz 1999: 194-198). Bu erdemlerden biri olan dürüstlük, Dede Korkut hikâyelerinde âdil olma, sadakat gös-

terme, gerçekleri savunma biçiminde ele alınmaktadır. Bir başka deyişle, dürüstlük Dede Korkut hikâyelerinde yalnızca doğruyu söylemek olarak değil; insan ilişkilerinde sadık olma, gerçek ve doğru bilgiden yana olma gibi çeşitli anlamları da taşımaktadır. "Yalan söz bu dünyada olunca olmasa yig" ifadesiyle bu dünyada olmasının daha iyi olacağı ifade edilen yalan, Dede Korkut hikâyelerinde de ilerleyen kısımlarda değinileceği üzere çeşitli vesilelerle yer almaktadır. *Dede Korkut Kitabı*'nın Dresden nüshasındaki on iki hikâyenin on birinde çeşitli vesilelerle yalan söylenir. Söylenen yalanlar kimi zaman hikâyenin kurgusu açısından önem gösterebilirken kimi zaman da çok fazla önem arz etmez, hikâyenin seyrine pek bir etkisi olmaz. Bu noktada tespit edilen yirmi beş yalanın söylenme amacı, söylenme durumu ve yalanın kimler tarafından kimlere söylendiği gibi sorular bu çalışmanın odağını oluşturmaktadır. Yalanın, kahramanlar arası ilişkileri etkileyen kullanımının yanı sıra, kavramsal bağlamda bir işlevselliğinin olduğundan da söz etmek mümkündür. Bu çalışmada hikâyelerin kurgu bütünlüğü göz önünde bulundurularak yalan söyleme bağlamları ve işlevleri incelenecektir. Hikâyelerde yalanın kimler tarafından hangi amaçla söylendiği ve yalan açığa çıktığında gösterilen tepkinin ne olduğu sorularının cevapları hikâyelerin kurgusu bağlamında ele alınacaktır. Bu çalışma ile hikâyelerin olay kurgusunun asıl öğelerinden birini meydana getiren Oğuz kahramanlarının düşmanlarla ve kendi aralarındaki mücadeleleri esnasın-

da ve hikâyelerdeki kahramanların birbirleri ile ilişkileri bağlamında söylenen yalanlar sebepleri ve sonuçları bağlamlarında içerik analizi yöntemiyle incelenmeğe çalışılmıştır.

Bu maksatla incelenen hikâyelerde yalan kavramı; yalan, yalancı ve özel isim olarak kullanılan “Yalançı” kelimeleri ile ifade edilmektedir. Hikâyelerde yalan kelimesinin doğrudan geçtiği beş yer bulunmaktadır. Yalancı kelimesi bir yerde, özel isim olarak kullanılan “Yalançı” kelimesi ise on bir yerde geçmektedir.¹ Yalan kelimesi üzerine yapılan araştırmalara kısaca bir göz atıldığında kelimenin Eski Türkçeden beri Türkçede var olduğunu görmek mümkündür. Eski Türkçeden günümüze kadar kelime yalğan>yalkan>yalan şeklinde değişime uğramış ve günümüzdeki kullanımına kavuşmuştur. Kelimenin Eski Türkçenin dönemlerine ait eserlerdeki kullanıma ilişkin Arzu Çiftöğlü Çabuk’un “Yalan kelimesi” başlıklı makalesine bakılabilir (Çabuk 2005: 291-318). Aldatmak kelimesinin etimolojisinde ise kelimenin kökü “hile, oyun, düzen” anlamlarına gelen “al” olarak kabul edilmektedir (Kanar 2011: 32). Yalanın etimolojisi üzerine yapılan çalışmaların yanı sıra yalan ontolojisi üzerine de pek çok çalışma yapılmış, bu çalışmalar ve tartışmalar felsefi düzlemde varlığını hissettirmiştir. Bu tartışmalarda yalanın ontolojisi, boyutları, kelimenin salt kendisi, yalan ile insan ve toplum ilişkisi irdelenmiş ve yalanın varlık sebebi sorgulanmıştır. Aynı zamanda yalan kavramının daha iyi anlaşılabilmesi için yalan epistemolojisi üzerine birçok dü-

şünce üretilmiş ve tartışılmıştır. Yalanın kategorileri, nedenleri, sonuçları, insana ve topluma yansımaları üzerine durulmuş bunların yanı sıra ahlâk felsefesi, görsellik, davranış bilimleri, sanat ve edebiyat boyutu da incelenmiştir. Bu bakımından yalan üzerine yapılan değerlendirmelere yer vermek yerinde olacaktır. Bu çalışmaların başlangıç noktası, kuşkusuz yalan kavramının tanımlanması sorunudur. Yalanı tanımlamak çok da kolay olmamıştır. Zira yalanın özünde doğruyu ve hakikati barındırmaması yahut aldatmak, yanıltmak ve kandırmak üzerine temellenmesi, yalanın iyi veya kötü bir davranış olduğunu tanımlamada insandan insana, kültürden kültüre ve bağlamdan bağlama farklılık göstermesi yalanın tanımını zorlaştırmıştır. Alman filozof Immanuel Kant, “İnsan Severlikten Ötürü Yalan Söylemek Konusunda Bir Sözümona Hak Üzerine” başlıklı makalesinde yalanı, bir başka insana amaçlanmış doğru olmayan bir bildirim olarak tanımlar ve yalanın her zaman bir başkasına zarar verdiğini, başka bir tek insana olmasa bile, hukuk kaynaklarını kullanılamaz kılmakla, genel olarak insanlığa, zarar verdiğini belirtir (Kant 1998: 48). Michael Gilsean, “Yalan, Şeref ve Çelişki” başlıklı makalesinde George Simmel’in yalan üzerine görüşlerine yer verir: Simmel’e göre, yalan, “doğası gereği, yalanı söyleyen özneyi ilgilendiren bir yanlış üretmesi ve etkileşimin kökünde yatan karşılıklı bilgi alışverişini temelden etkilemesi nedeniyle büyük önem taşır. Yalan, bilginin toplumsal dağılımını zaman içinde kısıtlama tekniğidir; bu neden-

le de, topluluktaki iktidar ve denetim dizgesiyle sonunda iç içe geçmiş durumdadır. Yalanın belli türde toplumsal ilişkileri nasıl ve hangi alanlarda aydınlattığı, Simmel açısından asıl önemli sorundur (Gilsenan 1998: 94). Her iki tanım da yalanın toplum ile zarar, iktidar, hukuk gibi kavramlar bağlamında dengesine değinilmiştir.

Mehmet Ergüven, “Gerçeğin Maskeleri” başlıklı makalesinde yalanı, “hayal gücünün özsuğu” ya da kurgunun yapıtaşı olarak tanımlar. “Yalancı, önce dünyayı oyuna çevirerek işe koyulur...Yalancının oyunu, karşısındakinin oyuna gelmesi üzerine kuruludur.” (Ergüven 1998: 91) Cem Akaş, “Bireysel Hak, Toplumsal Görev ve Kaçınılmaz Durum Olarak Yalan” başlıklı makalesinde yalanı doğruluk düzleminde tanımlamaktadır. Akaş’a göre, yalan, “doğru” olmadığı bilinerek söylenen şeydir. Ona göre, bu tanım çok basit ama derinlemesine incelendiğinde çok şey ifade eden bir tanımdır. Bu bağlamda yalanı doğruluk, bilinç ve iletişim boyutunda ele almaktadır.

Yukarıdaki son iki tanım da ise yalan, birey bağlamında ele alınmış ve sosyal kavramlar yerine psikolojik temelli değerlendirmelerde bulunmuştur. Her iki tanım da dikkat çekici başka bir paydaşlık ise “doğruluk” kavramının yalanın karşısında kullanılarak bir zıtlık paradigmasının oluşturulmasıdır. Yalan ve doğruluğun hem zıt hem de birbirinden bağımsız olarak düşünölmeyecek kavramlar olduğu söylenebilir. Çünkü yalan doğruya karşı söylenmiştir ancak doğru olmadan yalan da olamaz. Başka bir ifadeyle yalan olmadan doğru da

olamaz. Serhan Ada, “Yalan, Yanlış, Yanılgı, Yanılsama ve Yan Ürünleri” başlıklı makalesinde yalan ve doğruluk kavramlarını bu bağlamda değerlendirmektedir. Ada, makalesinde yalanın ve yanlışın, doğru ile ve doğru oldukça var olduğuna değinir ve iki olumsuzlamanın ancak olumluları varsa, var olabildiklerine işaret eder. Ada, makalesinin ilerleyen satırlarında yalan karşısında doğruluk kavramına odaklanmaktadır. Doğru kavramının ontolojik bir değerlendirmesini yapan Ada, “Doğru”nun nasıl ortaya çıktığını ve nelerin bir araya gelince “doğru” olabildiğini sorgular ve kavramların felsefi bağlamdaki derinliklerine inmeye çalışır (Ada 1998: 216). Toplumda da bir bilginin hatalı olduğunu vurgulamak üzere hemen hemen aynı ikilemin kullanıldığı görölmektedir. Yalan yanlış sözler, yalan yanlış duygular vb. ifadelerdeki yanlış yanlış ikilemi birlikte uydurma anlamı taşımaktadır. Bu ayrıntıya dikkati çeken Ada, “yalan yanlış”ın sözlüklere bakıldığında hem yalanın, hem de yanlışın, doğrunun olduğu gibi gerçeğin de karşısında, ya da dışında, yer aldığını belirtmektedir. Ada, buradan hareketle gerçek ile doğrunun (hiç kesişmeseler bile) paralel çizgiler olduğunun kabul edilmesi gerektiğini savunmakta ve bu durumun ise yalanı ve yanlış anlamamızı biraz daha zorlaştırdığı kanaatine varmaktadır (Ada, 1998: 216). “yalan yanlış” doğrunun karşısında zıt karakterli kardeş iken yanılmak, toplum içinde yalan söylemeye kıyasla çok daha kolay kabul edilmektedir. Çünkü yalan bilinçli olarak yani tasarlanarak söylenirken yanılgı do-

ğası gereği bilinçli olarak yapılamaz. Bu durumda yalanı yanlışlıktan farklı kılan, onu söyleyenin söylediği şeyin yanlış oluşunun farkında olmasıdır. Yalanı söyleyen karşı tarafı aldattığının farkındadır oysaki yanlışlıktan söyleyen şeyin yanlış olduğu fark edilemez. Yalanı söyleyen, söylediklerini bilinçli olarak yanlış söyler. Yalan söyleyen söylediklerinin doğruluk değerine ilişkin olarak yanlışlanmamakta aksine, bile-rek doğru olmayan bir şeyi doğruymuş gibi öne sürmektedir. Yalan kelimesinin tanımını yapmanın güçlükleri yalanı sınıflandırmada da görülebilir. Zira yalanın iyi, kötü, doğru, gerçek, aldatma, niyet gibi insani ve kişisel gerekçelerle ortaya çıkmış olması yalanın sınıflandırılmasını da güçleştir-mektedir. Hristiyanlık tarihinin ilk düşünürlerinden biri olan Augustinus, “Yalan Üzerine” başlıklı makalesinde, yalanı türlerine göre sekiz sınıfa ayırır (Augustinus 1998: 39-40). Aslında din bilimi filozofu olan Augustinus, bu sınıflandırmasında yalanın ahlaki boyutlarını esas almış, yalana maruz kalanın bakış açısına göre yalanın zararlı veya faydası üzerine bir sınıflandırma yapmıştır. Ancak yalanın hangi durumda faydalı ya da hangi durumda zararlı olduğu fikri çok nesnel görünmemektedir. Böyle sınıflandırmada yalan bir tarafa fayda sağlarken diğer tarafın kaderini değiştirip zarar verebilir. Bu noktada yalan, gerçeklik ya da hakikat tartışmaları yürütülebilir. Yalan ya da hakikatin ne olduğu bu bağlamda başka bir paradokstur. Yalanın zarar gibi olumsuz bir sonucu olduğu bilinmesine rağmen neden yalana başvurulduğunu Francis Bacon

“Hakikat Üzerine” başlıklı makalesinde açıklamaya çalışmaktadır. Bacon, yalana itibar edilmesinin sebebini, insanların hakikati bulmaya çalışırken girdikleri meşakkat ve zahmet olmadığını, hakikati bulduklarında düşüncelerinin zorlanması da olmadığını; sebebini yalana karşı beslenen yoz fakat doğal sevgi olduğunu iddia etmektedir (Bacon 1998: 44).

Yukarıda da görüldüğü üzere felsefi ve ontolojik tartışmaların merkezindeki bir kavram olan yalan, *Dede Korkut Kitabı*’nda ilk olarak “Mukaddime” bölümünde karşımıza çıkar. Dede Korkut’un “Yalan söz bu dünyede olinça olmasa yig”. (D 4)² ifadesiyle hikâyelerin en başında yalan, olumsuzlanır. “Dedem Korkut Kitabı’nın Mukaddimesi ile Boylar Arasındaki Organik Bağ” başlıklı makalesinde Salahaddin Bekki, *Dede Korkut Kitabı*’ndaki Dresden nüshasının mukaddimesi ile on iki hikâye arasında organik bir bağ olduğunu ifade etmektedir (Bekki 2015: 5-13). Bekki’nin örnekleri ile göstermiş olduğu bu organik bağa yalanı da eklemek yerinde olacaktır. Zira Dede Korkut, “Mukaddime” kısmında “yalan sözün hiç olmasaydı daha iyi olacağını ancak ne var ki olduğunu” belirtmekle âdeta on bir hikâyede söylenen yalanlara gönderme yapmaktadır. Nitekim bu duruma Gürol Pehlivan da *Dede Korkut Kitabı*’nda *Yapı, İdeoloji ve Yaratım* adlı çalışmasında değinmiştir (Pehlivan 2015: 274).

Dede Korkut hikâyelerinde “yalan” kelimesi, “söz” kelimesinin yanı sıra “dünya” kelimesi ile de birlikte kullanılır. Bu örneklerin görüldüğü ilk hikâye, “Kazılık Koca Oğlu Yige-

nek Boyı”dır. Hikâyede Kazılık Koca, kâfire bir akın düzenler ancak bu akın esnasında kâfirler gürz ile Kazılık Koca’ya saldırırlar ve onu yaralarlar. Gürz ile başından yaralanan Kazılık Koca için hikâyede “Yalan dünya başına tar oldu, düdük gibi kan şorladı.” (D 203) Âdeta yalan dünyanın başına yıkıldığını hisseden Kazılık Koca’nın başından vurulmasının şiddeti ile kan fışkırır ve kâfirler tarafından yakalanır.

Yalan kelimesi, “Basat Depegözi Öldürdüğü Boy” başlıklı hikâyede “yalancı dünya” biçiminde karşımıza çıkar. Dede Korkut’un Tepegöz ile yaptığı anlaşma gereği Oğuzlar, Yünlü Koca ile Yapağılı Kocanın Tepegöz’e verilerek ona yemeğini pişirmelerine ve günde iki adam ile beş yüz koyun vermeye razı olurlar. Verilecek olan iki adamdan birinin sırası Kapak Kan dedikleri bir adamın oğluna gelir. Ancak bir oğlunu daha önce Tepegöz’e veren adamın karısı Basat’a “Karıçuk aydur: Yalançı dünya yüzünde bir er kopdı, yayılımdında Oğuz ilin kondurmadı,...” (D 221) der. Kadın kalan son bir oğlunu daha vermek istemediği için Basat’tan yardım ister. Bu hikâyelerde, yalan kelimesi önüne gelen “dünya” kelimesini tanımlamak amacıyla sıfat olarak kullanılmıştır. Ancak “yalan dünya” ifadesi kendi başına bir deyim niteliğindedir. *Örnekli ve Açıklamalı Türkçe Deyimler Sözlüğü* (Saraçbaşı-Minnetoğlu 2002: 676) adlı çalışmada “geçici dünya, ölümlü yaşam” anlamlarına gelen yalan dünya deyimini *Türkçe Sözlük*’te “geçici, ölümlü hayat, yalancı dünya” anlamlarına karşılık gelmektedir (1998: 2374). “Oğuz Mitolojisinde Kaos ve Onun Deli

Paradigmaları” başlıklı makalesinde Seyfeddin Rzasoy, “yalancı dünya” deyimine farklı bir yorum getirmektedir. Rzasoy’a göre, günümüz Türkçesindeki anlamı bağlamında “uydurma” anlamıyla ilişkili olan “yalan” ve ondan türeyen “yalancı” sözleri, kozmolojik çağ Oğuzlarının düşüncesindeki “yalan(cılık)” ile tamamen farklıdır. Oğuzların “yalancı dünya” diye adlandırdıkları âlem (kaos), onlar için kendi dünyaları (kozmos) kadar gerçek (reel) bir dünyadır. Diğer bir deyişle, Oğuz mitolojisinde “yalancı dünya”, günümüzdeki anlamına uygun olarak mevcut (gerçek) olmayan dünya gibi kavranılmaz. Bundan dolayı, yalancı dünyadaki mekân da, zamanda da, hareket de Oğuz’daki mekân, zaman ve hareketin tersinedir. Böylece Oğuz mitolojik dünya modelinde yalan, kaosun kozmosla yansıyan semantik yapısı; yalancılık, kahramanın kaostaki hareketinin işlevsel ilkesi, yani kozmostaki hareketlere yansıyan eylemleridir (Rzasoy 2012: 173).

Yalan kelimesinin zıttı ile birlikte geçtiği ve iki felsefi kavramı birlikte görebildiğimiz hikâyeye, “Kam Pürenün Oğlu Bamsı Beyrek Boyı”dır. Beyrek’in aslında ölmediği haberini alan Beyrek’in anası bu haberin yalan olmaması için dualar eder:

“Dilün için öleyin gelinçüğüm

Yoluna kurban olayın gelinçüğüm

Yalan ise bu sözlerün girçek ola gelinçüğüm

Sağ esen çıkup gelse

...” (D 117)

Buradaki kullanımda, anne oğlunun ölmediği haberini alınca çok sevinmiş ve bu haber yalan olsa bile bunun gerçek olmasını dilemiştir.

On iki hikâyede tespit edilen yalanlar değerlendirildiğinde söylendikleri durumlara yani bağlamlarına göre Gürol Pehlivan'ın yukarıda adı geçen çalışmasından hareketle ve şöyle sınıflandırılabilir (Pehlivan 2015: 291). Buna göre, ilk grubu siyasi-askerî bunalım hâllerinde söylenenler, ikinci grubu yalan aile içi dirlik-düzenlik için söylenenler ve üçüncü grubu ise, kadın-erkek arasındaki ilişkilerle ilgili söylenen yalanlar oluşturmaktadır.

Siyasi-Askerî Boy İçi veya Dışı Bunalım Hâllerinde Söylenen Yalanlar: Bu başlık altında on üç yalan ve aldatma tespit edilmiştir. Bu yalanların bir kısmı düşman tarafından Oğuz beylerine, bir kısmı Oğuz beyleri ve kadınları tarafından düşmana, bir kısmı ise boy içi veya dışında siyasi mücadele için Oğuz beyleri tarafından birbirlerine söylenen yalanlardır. Yalan söylenen bu hâllerin geçtiği hikâyeler *Dede Korkut Kitabı*'ndaki sırasıyla şöyledir:

Hikâyelerde Oğuz beylerinin ve kadınlarının hem kâfirlere söyledikleri hem de kendi aralarında söyledikleri yalanlara da rastlanmaktadır. Bu yalanlar diğer iki kısımda yer alan yalanlara göre oldukça geniş bir yer tutmaktadır. *Dede Korkut Kitabı*'nın ilk hikâyesi olan “Dirse Han Oğlu Buğaç Han Boyı” adlı hikâyede “kırk yiğidin”, bir bey olan baba ile oğulun arasını açmak için yalana başvurdukları ve kendi kişisel çıkarları için hareket ettikleri görülür. Baba ile oğulun iyi anlaşmış olduğunu görüp bunu kıskanan kırk yiğit, baba ile oğulun arasını bozmak için bir plan yapar:

“...Görür-misin Dirse Han neler

oldı, yarımasun yarçımasun, senün oğlun kür kopdı erçel kopdı, kırk yiğidin boyına aldı, kalın Oğuzun üstüne yoruyış itdi, ne yirde gözel kopdı-y-se çeküp aldı, ağ sakallu kocanın ağzın söğdi, ağ pürçeklü karnun südin tartdı, akan turı sulardan haber kiçe, arkurı yatan Ala Tağdan teber aşa hanlar hanı Bayındıra haber vara, Dirse Hanun oğlı böyle bid'at işlemiş diyeler, gezdüğünden öldüğün yig ola, Bayındır Han seni çağıra, sana katı kazab eyleye, böyle oğul senün nene gerek, böyle oğul olmakdan olmamak yigdür, öldürsene didiler.” (D19)

Daha sonra yiğitler Dirse Han'a yalan söylemeye devam ederler:

“... Aydur: Kalkubanı Dirse Han senün oğlun yirinden örü turdı, göksi gözel kaba tağa ava çıkdı, sen var iken av avladı kuş kuşladı anasının yanına alup geldi, al şarabun itişinden aldı içdi, anası-y ile sohbet eyledi, atasına kasd eyledi, senün oğlun kür kopdı erçel kopdı, arkurı yatan ala tağdan haber kiçe, hanlar hanı Bayındıra haber vara, Dirse Hanun oğlı böyle bid'at eylemiş diyeler, seni çağırdalar, Bayındır Hanun katında sana kazab ola, böyle oğul nene gerek öldürsene didiler.” (D20)

Bu şekilde yalan sözler ile Boğaç Han'a karşı Dirse Hanı düşman eden kırk yiğit, baba ile oğlu burada birbirine kırdırmak maksadıyla başka bir plan ile bir av tertip ederler. Av esnasında Boğaç Han'a babasının hoşuna gidebilecek birkaç hüner göstermesini tavsiye ederler. *Dede Korkut Kitabı*'nda bu kısımdan sonra “kırk yiğit” ifadesi yerine “kırk namerd” ifadesi kullanılmaya başlanır.

“... Ol kırk namerdin bir kaç oğlanun yanına geldi, aydur: Baban didi geyikleri kovsun getürsün benüm önümde depelesün, oğlumun at segirdişin kılıç çalışsın ok atışın göreyim, sevineyim kıvanayım güveneyim didi didiler.” (D 21-22)

Babasına hoş görünmek maksadıyla “namerdlerin” oyununa gelen Boğaç Han’ın bu tavrı babasına pek de hoş görünmez. Aslında Dirse Han’ın, oğlu Boğaç Han’dan av avlansın önüne getirsin gibi istekleri olmamasına rağmen “kırk namerdden” birkaçı, Boğaç Han’a bu yalanı söyler. Boğaç Han da onlara inanarak babasının isteğini yerine getirir ancak bu sefer “geri kalan birkaç namerd” ise Dirse Han’ı “oğlun çeşitli hünerler yaparken seni öldürmeyi düşünüyor sen daha erken davran” diyerek kandırırlar. Böylece Dirse Han’a olayları, “babaya karşı evladın başkaldırışı” gibi göstererek yalan söylemiş olurlar. Babanın iktidarına göz koyan bir oğul görüntüsü oluşturan “namerdler” iftiralar, yalanlar ve türlü oyunlarla babayı aslında sadece kendisiyle kıvanç duymasını isteyen oğluna karşı düşman etmiş olurlar. Böylece baba ile oğlun arası açılmış olur. Dirse Han, yiğitlerine o kadar çok güvenmektedir ki, çok zor çocuk sahibi olduğunu unutarak öz oğlunu sorgusuz sualsiz hemen öldürmeye karar verir. Bu hileye ve kandırmacaya inan baba ise, oğlunu öldürme maksadıyla ok ile yaralar.

“Dirse Han Oğlı Buğaç Han Boyı” adlı hikâyede yalana başvurularak diğer bir kandırma eylemi de yine “namerdler” tarafından Dirse Han oğlu olmaksızın eve döndüğünde oğlanın

anasına oğlunun avda olduğunun söylenmesiyle gerçekleşir.

“... aydur: Oğlun sağdur esendür, avdadur, bugün yarın kanda ise gelür, korkma kayurma, big serhoşdur cavab viremez didiler.” (D25-26)

“Namerdlerin” sözlerine itibar etmeyen anne ise, gerçeği öğrenmek için yanına kırk ince kızı da alarak oğlunu aramaya çıkar ve oğlunu yaralı halde bulur. Hikâyenin sonunda ise Boğaç Han tarafından “namerdlerin” bir kısmı öldürülürken bir kısmı ise tutsak edilerek cezaları verilir.

Siyasi ve askeri durumlarda yalan söyleyenler sadece erkekler değildir. Hikâyelerde kadınlar tarafından söylenen hatta söylenen yalanlar da görülmektedir. Bu yalanların hiç biri kötü bir amaç taşımamaktadır. Bu tür yalanların ilki *Dede Korkut Kitabı*’nın ikinci hikâyesi olan “Salur Kazanın İvi Yağmalandığı Boy” adlı hikâyede geçmektedir. Dede Korkut hikâyelerinde önemle üzerinde durulan bir alt tema ise namusu korumadır. Hikâyelerin geçtiği dönemde Oğuz beylerinin ve yiğitlerin sık sık savaşa gitmelerine ve düşmanları tarafından baskına uğramalarına bağlı olarak eşlerin kendilerini koruması ve savaştan geri dönmeme durumunda eşi beklemesi konuları oldukça sık işlenen konulardan biridir. Oğuz beylerinin savaşta ya da akında oldukları bir zamanda kendi can, mal ve namus güvenliğini sağlamaları için Banı Çiçek, Sarı Donlu Selcen Hatun gibi ata binmeyi, ok atmayı ve savaşmayı bilen kadınların hikâyelerde yer etmesi bu bağlamda değerlendirilebilir. Kâfırların eline geçen Salur Kazan’ın karısı Burla Hatun

kimliğini kâfirlere açık etmemek için kırk ince belli kızdan yalan söylemelerini istemiştir.

“Kankınıza yapışurlar ise Kazan hatunı kankınızdur diyü, kırk yirden avaz viresiz dedi. Şökli Melikden adam geldi, Kazan Bigün hatunı kankınızdur didi. Kırk yirden avaz geldi, kankısıdur bilmediler.” (D 51).

Kendisinin zarar görmesi, eşi Kazan’ın ve obasının zarar görmesi anlamına geldiği için Burla Hatun, can, mal ve namusunu korumak amacıyla düşmana yalan söylemek zorunda kalmıştır.

1.4. “Kazan Big Oğlu Uruz Bigün Tutsak Olduğu Boy” adlı hikâyede de boy içinde yanlış düşünmeye sebep olacak sözlerin sarf edildiği görülmektedir. Kazan Bey, oğlu Uruz’un savaş tecrübesi olmadığını düşünerek ona zarar gelmemesi için onun düşmanla savaşmasını istemez, bir dağın başına çıkıp kendisini savaşıırken seyretmesini ve savaşımayı öğrenmesini ister. Uruz, babasının sözünü dinler; fakat bir süre sonra heyecanına yenik düşerek yiğitlerini yanına alır ve savaşa katılır. Savaş esnasında düşmanı bozguna uğratan Uruz’un atı vurulur, onu korumak isteyen kırk yiğit de şehit edilir ve Uruz esir düşer. Kazan Bey, oğlunu göremeyince nerede olduğunu sorar; fakat yiğitleri ona oğlunun kuş yürekli olduğunu muhtemelen korkudan kaçıp annesinin yanına gittiğini söyler.

“Geldi, oğlını koduğu yirde bulmadı. A bigler oğlan kancaru gitdi ola didi. Bigler aydur: Oğlan kuş yürekli olur, kaçup anasına gitmişdür didiler.” (D 134).

Bu sözleri duyan Kazan, Uruz’un korktuğu için annesine sığındığına inanarak hem çok üzülür hem de çok kızar. Bunun üzerine Uruz’u öldürmeyi düşünerek evine gider. Ancak oğlunun evde olmadığını eşinden öğrenir ve kaygılanarak oğlunu aramaya gider. Beyler, bu sözleri ile Kazan’ın yanlış düşünmesine sebep olurlar. Hikâyenin ilerleyen kısımlarında beylerin akıbeti ile ilgili bilgi verilmemiştir.

“Dede Korkut Kitabı’ndaki Ahlâkî Mesajlar” başlıklı makalesinde İbrahim Emiroğlu, beylerin, “kuş yüreklidir, kaçıp anasına gitmiştir” sözlerini yalan ve iftira olarak değerlendirmiştir (Emiroğlu 2006: 53). Ancak “gitmiştir” kullanımı bu ifadeye aynı zamanda tahmin ya da kuvvetli olasılık anlamı da katmaktadır. Beyler, “gitti” gibi kesin bir ifade dili kullanmadığı için bu cümle, tahmin veya kuvvetli olasılık durumunu düşündürmektedir.

Hem Boğaç Han hikâyesinde hem de bu hikâyede, Oğuz geleneğinde beylerin en güvendikleri kişiler olan ve bu sebeple yanlarından hiç ayırmadıkları yiğitlerinin veya beylerinin yalana ya da yanlış anlaşılabilir sözlerle başvurdukları görülmektedir. Yalan ile veya kesin olmayan bilgiler ile beylerinin güvenlerini sarsan ve beylerinin yanlış kararlar almalarına sebep olan bu kişilerin “yiğitlikleri”, “beylikleri” ve “bahadırılıkları” da bu sebeple sorgulanabilir.

1.5. “Basat Depegözi Öldürdüğü Boy” adlı hikâyede de yalan Basat ile Tepegöz’ün arasında söylenir. Tepegöz, kendisine ait olan sihirli bir yüzüğü Basat’a vererek onu her türlü silahtan koruyacağını söyler ancak

niyeti Basat'ı kandırmaktır. Zira yüzük, Tepegöz'ün kendisinden başkalarına sihir özelliğini göstermemektedir. Bunu bildiği halde Tepegöz Basat'a yalan söyler.

“Depegöz aydur: Mere oğlan al şol parmağumdaki yüzüğü parmağuna tak, sana oh ve kılıç kar eylesün. Basat aldı yüzüğü parmağuna kiçürdi. Depegöz aydur: Oğlan yüzüğü alup takındun mı? Basat aydur: Takındum. Depegöz Basatın üzerine kodı, hançer ile çaldı kesdi. Sıçradı gin yirde turdı. Gördi kim yüzük gine Depegözün ayağı altında yatur. Depegöz aydur: Kurtıldun mı? Basat aydur: Tanrım kurtardı.” (D 228-229).

1.6. Yukarıdaki örneğe benzer bir olay yine “Basat Depegözi Öldürdüğü Boy” adlı hikâyede görülmektedir. Yüzük yalanının işe yaramadığını gören Tepegöz bu sefer Basat'ı başka bir şekilde kandırarak yenmeye çalışır. Basat'a bir mağara göstererek oradaki iki kılıçtan kinsüz olanının kendisini öldürebileceğini söyler. Ancak bunun Basat'ı kandırmak için söylenmiş bir yalan olduğunu Basat sezgileri ile anlar ve tedbirini alır.

“...şol mağarayı gördün mi? Basat aydur: Gördüm. Aydur: Anda iki kılıç var, biri kınlu biri kinsüz, ol kinsüz keser menüm başımı, var getir menüm başımı kes didi. Basat mağara kapısına vardı. Gördi bir kinsüz kılıç turmaz iner çıkar. Basat aydur: Men muna bitekellüf yapışmayam diyüp kendü kılıcın çıhardı tutdı, iki para bölü. Vardı bir ağaç getürdi kılca tutdı, anı dahı iki para eyledi. Pes yayını eline aldı, oh ile ol kılıç asılan zenciri urdı. Kılıç yire düşdi gömildi. Kendü

kılıcın kınına sokdı. Başçağından ol kılıcı berk tutdı. Geldi, aydur: Mere Depegöz nicesin didi. Depegöz aydur: Mere oğlan dahı ölmedün mi? Basat aydur: Tanrım kurtardı.” (D 230).

Bu hikâyede Tepegöz, hile ile Basat'ı yenmek istemiş ve bu maksatla yalan söylemiştir. Ancak Basat'ın aklını kullanması, bedensel becerisi ile birleşince Tepegöz'ün tuzaklarından kurtulmasını sağlar. Hikâyenin sonunda Basat, kendisine yalanlar ile oyuna getirmeye çalışan Tepegöz'ü öldürür.

1.7. “Begil Oğlu Emrenün Boyı” adlı hikâyede de savaş durumunda söylenmiş bir yalan yer almaktadır. Begil'in, bir av esnasında ayağı kırılır. Bu durum kâfir tarafından öğrenilip bir zafiyet oluşturmasında diye Oğuz beylerinden, eşinden ve dostundan Begil tarafından saklanır. Ancak bir süre sonra gerçek ortaya çıktığında kâfirler bu durumu fırsat bilip Begil'e saldırmak ister. Bu durumu haber alan Begil, kâfirden önce hareket ederek oğlu Emren'i kâfirin üzerine gönderir. Emren, babasının savaşa gelememesinin sebebi olan kırık ayağından dolayı hasta yatağında olduğunu kâfirden saklar ve babasının durumunu farklı bir şekilde anlatarak kâfire yalan söylemiş olur.

“Mere kafir sen meni bilmez-misin, ağ alınlu Bayındır Hanun bigler bigisi Salur Kazan, kartası Kara Göne, Dönebilmez Dülek Evren, Düzen oğlu Alp Rüstem, boz atlu Beyrek, Big Begilün evinde içerler-idi, senden casus geldi, altındağı al aygıra Begil meni bindürdi...(D 249-250)

1.8. Hikâyelerden “Uşun Koca Oğlu Segrek Boyı” adlı hikâyede söy-

lenen yalan, düşman tarafından söylenir. Kâfir tarafından Egreg'e aslında kardeşi olan Segrek haydut olarak tanıtılır ve onu öldürmesi halinde serbest kalacağı vaat edilir:

“...Yigit sana tekür himmet eyledi, şunda bir delü yiğit yolçının yolukçının çobanun

çoluğun etmeğin alur, tut ol delüyi öldür, seni koyu virelüm var git diler.” (D 265)

Egreg, bir süre kâfirin elinde esir kalır. Bu sürede kardeşi Segrek büyür. Egrec, onu tanımakta güçlük çekse de sonunda kardeşini tanımayı başarır. Ancak tanınmasaydı belki de kardeşini öldürebilirdi. Zira Egrec, düşmanı olarak bildiği kardeşini öldürmek için geldiğinde Segrek uyumaktadır. Âdeta Egrec'in içine bir şey doğar ve Segrec'in kopuzundan, halinden onun düşmanı olmadığını hatta yakını olduğunu hisseder ve onu öldürmez.

1.9. Düşman tarafından söylenmiş yukarıdaki yalana benzer başka bir yalan ise “Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz Çıkardığı Boy” hikâyesinde geçer. Hikâyede yalan, Tekür tarafından Kazan'a söylenmektedir. Tekür, Kazan'a aslında Kazan'ın oğlu olan Uruz ve askerlerini düşman olarak tanıtır ve onları yok etmesi için vaatlerde bulunur. Uzun bir süre Tekür'ün elinde esir olan Kazan oğlu Uruz'u ilk görüşte tanıyamaz. Ancak Bamsı Beyrek'e sorunca kendi oğlu olduğunu öğrenir.

“Tekür aydur: Kazan Big üzerümüze yağı geldi, bu yağı üzerümüzden ayırur isen seni koyu virelüm diler.” (D 285).

Her iki hikâyede de kendilerine düşman olarak tanıtılan aslında biri-

nin oğlu diğerinin kardeşi olan Uruz ve Segrek, babasını ve ağabeyini tanıyamazlar. Onları babası Kazan ve ağabeyi Egrec tanır. Ancak bu tanıma şekli biraz “ilahi” bir görünümüdür. Zira, görerek bir tanımadan ziyade hisleri ile hareket etmişlerdir. Uruz'un yiğit duruşundan etkilenen babası, emin olmak için Uruz'u, Beyrek'e sorunca; benzer bir şekilde Segrec'in yiğit duruşundan, kopuzundan etkilenen bir de Segrek Dede Korkut'un ismini zikredince ağabeyi de yine emin olmak için soylama esnasında Segrec'e ismini sorunca aslında onların kendi oğlu ve kardeşi olduğunu anlar. Böylece düşmanın yalanı ile oyuna gelmemiş olurlar. Bu yalanlar, inanıldıkları takdirde kendi kardeşinin ve oğlunun ölümüyle neticelenecek olan sonuçları oldukça ağır olan yalanlardır. Tutsak oldukları ve özgürlüklerini düşmanlarının söylediği şeyleri yapmakla kazanacakları düşünüldüğünde bu yalanların gereklerini yerine getirmeleri işten bile değildir. Ancak oğulları ve kardeşleri arasındaki kan bağından kaynaklanan hisler onları bu eylemlerinden vazgeçirir. Kendi oğlunu ya da kardeşini tanımama bugün için çok garip bir durumdur, ancak savaş gibi gerekçelerle uzun yıllar evlerinden ayrılan Dede Korkut kahramanlarının küçükken bıraktıkları çocuklarını ya da kardeşlerini büyüdüklerinde tanıyamamaları gayet anlaşılır bir durumdur. Bamsı Beyrek'in Banı Çiçek diye kandırılmaya çalışıldığı Kısırca Yinge, ve Boğazlıca Fatma'ya kanmaması sevdiğinden uzun yıllar ayrı olmasına rağmen onu daha geç bir yaşta bırakmasından kaynaklansa gerektir.

1.10. “Salur Kazan Tutsak Olup Oğlı Uruz ıkarduğı Boy” adlı hikâyede tutsak olan Kazan’dan kâfirler kendilerini övmesini, Oğuzu kötölemesini ister. Salur Kazan, doğru olan varken yanlış yapmayacağını söyler ve kâfirlere bir oyun oynar. Bu esnada kâfirlere yalan söyleyerek onları oyuna getirir. Kâfirlere onları öveceğini söyleyerek kopuzunu alır.

“...Mere kafirler kopuzum getürün, sizi ögeyin didi...” (D 276)

Ancak Kazan, soylarken onları övmediği gibi Oğuzların meziyetlerinden bahseder ve onları öldüreceğini söyler.

“...Kendü aslum kendü köküm sımağum yok

Oğuz erenleri turur iken seni ögmegüm yok” (D 278)

.....

“Andan öldürür-isen mere kafir öldür meni

Öldürmez-isen Kadir kor-ise öldürüm kafir seni” (D 281)

Bu hikâyede Salur Kazan, kâfirleri övmek bahanesiyle kopuzunu alır ancak bunun bir yalan olduğu kâfirleri övmemesinden, aksine Oğuzları övmesinden anlaşılmaktadır. Kazan, doğru bildiğini söylemiş ve kâfirlerin kendisini bırakma sözüne karşın “doğru yolu bilir iken, yanlış yola gelmemiştir.” Abdulselam Arvas, *Dede Korkut Destanı ve Kıpçak Sahası Epik Destan Geleneği* adlı doktora çalışmasında konuya değinerek, hikâyelerdeki kahramanların karakter özelliklerini sıraladığı bölümde bu durumu kahraman yalan söylemez başlığı altında değerlendirmiştir (Arvas 2009: 112-113).

1.11. “Salur Kazan Tutsak Olup Oğlı Uruz ıkarduğı Boy” adlı

hikâyede bu sefer düşman yalan söyleyen değil yalan söylenendir. Kâfirin kalesine gelen Uruz, kaleye sağ salim girebilmek için kendisini tüccar olarak tanıtır ancak kâfirler bunun yalan olduğunu söyleyerek inanmazlar.

“Bunlar ayıtdı: Bazirganlaruz didiler. Kâfirler yalan söylersiz diyü taşa tutdılar.” (D 284)

1.12. Dede Korkut Kitabının Dresden nüshasının son hikâyesi “İ Oğuzla Taş Oğuz Ası Olup Beyrek Öldüğü Boy” olan on ikinci hikâyesinde de yalanlar söylenmiştir. İ Oğuzlar ve Taş Oğuzlar ne zaman bir araya gelse İ Oğuz’un beyi olan Kazan onlara evini yağmalatır. Yine böyle bir yağmada sadece İ Oğuzlar bulunur. Kazan, bu kez Taş Oğuz beylerini yağmaya çağırılmaz. Bunun üzerine Taş Oğuz’un beylerinden Aruz Koca, bu durumu hazmedemez, Kazan’ın geleneğe ters davranması, başta Aruz Koca olmak üzere diğer Taş Oğuz beylerinin de Kazan’a düşman olmasına neden olur. Bu durumu “Dede Korkut Hikâyelerinde Halk Hukuku” başlıklı makalesinde Aysun Dursun, “yazılı olmayan hukuk kurallarına göre yağmanın bütün beylerin hakkı” olarak açıklamaktadır (Dursun 2011: 119). Kazan, Taş Oğuzların düşüncelerini öğrenmek için Kılbaş’ı onların yanına gönderir. Kılbaş yalan sözler ile Taş Oğuz beyi Aruz Bey’in Kazan hakkındaki düşüncelerini öğrenmek ister.

“Kılbaş gelüp Aruza selam virdi. Aydur: Kazan bunlu oldu, elbetde tayım Aruz mana gelsün didi, kara başım bunaldı, üzerime yağı geldi, develerüm buzlatdılar, kara koda kazılık atlarum kişnetdiler, kaza benzer ki-

zumuz gelinümüz bunlu oldu, menüm kara başuma gör neler geldi, tayım Aruz gelsün didi.” (D 293)

Aruz’un düşmanlığını öğrenen Kılbaş, Aruz’a sözlerini kendisini sınamak maksadıyla söylenmiş yalan olduğunu söyler.

“...
Üstümüze yağı nesne gelmedi
Men senün dostlığın düşmenli-
gün sımayı geldüm
Kazana düşmen imişsin bildüm
didi.” (D 293-294).

1.13. “İç Oğuz Taş Oğuz Asi Olup Beyrek Öldüğü Boy” adlı hikâyede başka bir yalan daha söylenmektedir. Aruz ve diğer beyler, Kazan’a olan düşmanlıkları için yemin ederler. Ancak Kazan’a bağlı olan Beyrek’in kendilerinden kız aldıklarını hatırlayarak, Beyrek’i barış elçisi olması bahanesiyle safını seçmesi için yanlarına çağırarak isterler. Bu maksatla Beyrek’e mektup göndererek barış elçisi olmasını istedikleri yalanı ile kendi taraflarında saf tutması için Beyrek’i tehdit ederler.

“...Döndi aydur: Bigler Beyrek bizden kız almışdur güyegümüzdür, amma kazanun inağıdır, gelsün bizi Kazan ile barışdursun diyelüm getürelüm, bize muti olur ise hoş, olmaz ise ben sakalını tutayın siz kılıç üşürün paralan, aradan Beyregi götürelüm, andan sonra Kazan ile işümüz hayır ola didi.” (D 295).

Aruzun ve diğer beylerin yanına gelen Beyrek’e Aruz, Kazan’a asi olduklarını ve onlardan kız aldığı için onlara tabii olması gerektiğini söyler ve Beyrek’in önüne Mushaf’ı getirerek yemin etmesini aksi takdirde öldürü-

leceğini dile getirir. Aruz’un ve diğer beylerin kendisini çağırılmalarındaki gerçek maksadı öğrenen Beyrek sinirlenir ve Kazan’a asla âsi olamayacağını sert bir şekilde ifade eder. Bunun üzerine Beyrek’i öldürmek için onu yakalarlar. Beyrek de Aruz’a ve beylere kendisini kandırdıkları için kızgın olduğunu dile getirir.

“Aydur:

Aruz mana bu işi ideceğün bilseyidüm

Kara koçda kazılık atuma biner idüm

Eğni berk demür tonum geyer idüm

Kara polad öz kılıcum bilüme bağlar idüm

Alın başa kunt ışuğum urur idüm

Kargu talı altmış tutam sünümü elüme alur idüm

Ala gözlü bigleri yanuma salar idüm

Kavat men bu işi tuysam sana böyle gelür miyidüm

Aldayuban er tutmak avrat işidür

Avratundan mı öğrendün sen bu işi kavat

didi.” (D 297).

Beyrek, Aruz’a kendisine yalan söylediklerini ve kendisinin kandırıldığını ve bu hareketlerinin hiçbir şekilde mertliğe sığmadığını ve kadın gibi yalan söz ile kandırdıklarını söyler. Beyrek, ahde vefadan veya hikâyede açıklanmayan bir sebepten ötürü Kazan Bey’e asi olmayacağını söyleyince, Aruz ve beyleri, hazırlıksız gelen Beyrek’i öldürürler. Bunun üzerine Kazan Bey, diğer beyleri de toplayarak Aruz Bey ile savaşır ve onu

öldürerek Beyrek'in intikamını da almış olur. Bu hikâyede de görüldüğü gibi kandırma maksatlı bir yalan söylenmiştir. Beyrek'in soylamasında aldatmanın kadın işi olduğuna değinilmektedir. Dede Korkut hikâyelerinin olduğu dönem ve kültür göz önünde bulundurulduğunda erkeğin yalan söylemesinin hoş karşılanmadığı aşikârdır. Hikâyelerde erkek, savaşçı, alp olarak yetiştirilmekte ve ahlak olarak mert ve dürüst olması beklenmektedir. Ancak buna karşın yalan söylemek, aldatmak veya hile yapmak kadınlara mahsus bir eylem gibi görülmektedir. Bu hikâyede Aruz Koca'nın Beyrek'i aldatması alplığa ve mertliğe sığmayan bir hareket olarak görülmektedir ki, Aruz Koca bunun cezasını hayatıyla ödemiştir.

Aile İçi Dirlik-Düzenlik İçin Söylenenler Yalanlar: Bu başlık altında beş yalan ve aldatma tespit edilmiştir. Bu gruptaki yalanların dördü oğulları Kan Turalı, Segrek, Yigenek ve Uruz'u kötülüklerden korumak amacıyla anne ya da babalar tarafından aile içi dirlik ve düzeni sağlamak amacıyla söylenen yalanlardır. Segrek, Yigenek ve Uruz'a söylenen yalanlarda tutsaklık sonucu esir düşen yakınlarının varlıklarının gizlenmesi için söylenmiş yalanlar ortak noktadır. Yalan söylenen bu hâllerin geçtiği hikâyeler *Dede Korkut Kitabı*'ndaki sırasıyla şöyledir:

“Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyı” adlı hikâyede de birkaç yerde yalan söylendiği ve

aldatma amaçlı davranışlar sergilendiği görülebilir. Kanlı Koca, oğlu için Oğuz ilinde kız arar ancak bu-

lamaz. En sonunda oğlunun aradığı özellikteki kızın Tekür'ün kızı olduğunu öğrenir. Yalnız Tekür'ün bir şartı vardır. Her kim üç canavarı öldürürse kendisine kızını vereceğini vaat etmiştir. Bu haber ile Kanlı Koca oğlunun yanına gelir ve durumu anlatır. Kan Turalı bu işten vaz geçmeyi yiğitliğine yakıştıramaz ve gönüllü olur. Kanlı Koca, Kan Turalı'nın kızı almak için canavarlarla dövüşeceğini öğrenince içine oğlunu kaybetme korkusu düşer. Kanlı Koca, oğlunu vazgeçirmek için gideceği yerle ilgili birtakım sözler söyler. Bu sözlerin oğlunu kaybetmek istemeyen bir baba tarafından söylendiği göz önünde bulundurulursa abartılı, yalan veya yanlış bilgiler olduğu düşünülebilir.

“...Gördün-mi men mana nitdüm, oğlana korhınç haberler vereyim, ola kim gitmeye döne didi...”

Aydur:

Oğul sen varacak yirün

Tolamaç tolamaç yolları olur

Atlı batup çıkamaz anun balçığı olur

Ala yılan sökemez anun ormanı olur

Gök-ile pehlü uran anun kal'ası olur

Göz kakuban könül alan anun görklüsü olur

Hay dimedin baş getüren celladı olur

Yağrımında kalkan oynar yayası olur

Yavuz yirlere yiltendün kayıda döngil

Ağ sakallu babanı karıçuk olmuş ananı buzlatmagıl

didi.” (D 175-176).

Kan Turalı, bu sözlere rağmen babasını dinlemez. Kızı almak için yola revan olur. Tekür'ün kızını almaya giderken babasının bahsettiği yollarla, balçıkla ve orman ile karşılaşmamış olacak ki, hikâyenin ilerleyen kısımlarında bahsedilmemiştir. Bu durum da babasının oğlunu vazgeçirmek için bu sözleri söylediği ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

“Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyı” adlı hikâyede Kazılık Koca'nın on beş yaşındaki oğlu

Yigenek'e aslında yıllardır kâfirin elinde tutsak olan babasının öldüğü yalanı söylenmiştir. Yigenek, gerçeği Kara Göne oğlu Budağ ile yaşadığı bir anlaşmazlık esnasında öğrenir.

“...Babasının öldü bilür idi. Ol oğlanın adına Yigenek dirler idi. Günlerden bir gün Yigenek oturup bigler ile sohbet ider iken Kara Göne oğlu Budağ ile uz düşmedi. Birbirine söz atışdılar. Budak aydur: Bunda laf urup nidersin, çünkü er dilersin varup babanı kurtarsana ne, on altı yıldır tutsakdur didi.” (D 204).

Bu hikâyede yalanı kimin söylediği açıkça belli değildir. Ancak bu tür bir yalanın sevdiğini kaybetmekten çok korkan ve çok seven biri tarafından söylendiği sezdirilir. Yalanın, Yigenek'in bu gerçek ile kâfirlerden intikam almak için gideceğinden ve kendisine zarar geleceğini bilen kişilerce söylenmiş olduğu tahmin edilebilir. Nitekim Yigenek gerçeği öğrenince çok kızar ve babasını on altı yıl esir tuttuğu yerden kurtarmak için kâfirin üzerine yürür. Bu bakımdan bu yalanı söyleyebilecekler arasında Yigenek'in annesi başta gelmektedir. Çünkü

Yigenek'in başına bir şey gelmemesini en çok isteyen annesi olacaktır. Üstelik gerçeği bu şekilde bir tartışma esnasında kendisini küçük düşürecek bir şekilde öğrenen Yigenek bu haberi işittiğinde “yüreği oynar”, “kara bağırsarı sarsılır” ve hemen Bayındır Han'ın yanına giderek kendisine asker vermesini ve onu babasının tutsak olduğu kaleye göndermesini ister.

Bu grupta yer alabilecek olan başka bir yalan ise “Uşun Koca Oğlu Segrek Boyı” adlı

hikâyede Segrek tarafından söylenmiştir. Segrek bir abisi olduğunu ve onun da düşman elinde esir olduğunu tesadüfen öğrenir. Bu bilginin gerçek olup olmadığını sınamak için annesinin ağzını arar. Bu esnana annesine tutsak olan bir yiğidin çıkıp geldiğini adının Egrek olduğunu herkes gibi kendisinin de onu karşılamak istediğini söyler.

...

Ağ boz atlu bir çapar geldi

Çok zaman-imiş Egrek dirler bir yiğit tutsağ-imiş

Kadir Tanrı yol virmiş çıkup gelmiş

Ulu kiçi kalmadı ol yiğide karşı gitdi

Ana men de varayın mı ne dirsin didi. (D 257)

Bunun üzerine annesi, gelen yiğidin Segrek'in abisi ve kendisinin de oğlu olduğunu düşünür ve Segrek'e mutlaka o yiğidi karşılamasını ve elini öpmesini tembih eder. Segrek, annesinin bu sözlerinden kendisine yalan söylendiğini anlamış olur. Anne ve babası tarafından söylenen bu yalanı, tesadüfen başka birinden öğrenen

Segrek çok sinirlenir. Annesine “ana ağzun kurusun, ana dilün çürisün” diye kargışta bulunur.

Aynı hikâyede bu sefer yalan Segrek’e söylenir. Segrek tutsak abisini kurtarmak için

yola koyulmak ister ancak kâfirlerin ona zarar vermesinden ve bir oğullarını daha kaybetmekten korkan babası Segrek’e öğrendiğinin yanlış haber olduğunu, böyle bir şey olmadığını söyleyerek yalan söylerler.

“...Babası aydur: Yanlış haberdür oğul, kaçan giden senün ağan degül ayrudur, ağ sakallu men babanı ağlatmagıl, karıçuk olmış ananı buzlatmagıl didi...” (D 259)

Aslında Segrek’in anne ve babası en başta ağabeyinin varlığından bahsetmeyerek gerçeği saklamıştır. Ancak ailesi, Segrek gerçeği öğrendiği halde bu haberin yanlış olduğunu söyleyerek yalanı devam ettirirler. Oğullarının büyük oğulları gibi zarar görmesinden korkan anne ve baba küçük oğullarını da kaybetmemek için yalan söylemiştir. Segrek’in babasının yukarıdaki konuşmasından da anlaşılacağı üzere oğlunu koruma maksatlı söylediği yalanın kötü bir amaç taşımadığı söylenebilir.

Bu gruba girebilecek başka bir yalan da “Salur Kazan Tutsak Olup Oğlı Uruz Çıkardığı Boy” adlı hikâyede geçmektedir. Bu hikâyede de yalan söyleme yine kandırma maksatlıdır. “Kazılık Koca Oğlı Yigenek Boyı” ve “Uşun Koca Oğlı Segrek Boyı” adlı hikâyelerdeki benzer yalan söyleme durumu ve gerekçesi bu hikâyede de geçmektedir. Uruz, babası bildiği Bayındır Han’ın aslında dedesi olduğunu

ve babasının ölmediğini, tutsak olduğunu öğrenir. Annesi Uruz’a kâfirlerle savaşmasını diye yalan söylemiştir.

“Anası ağladı, aydur: Oğul baban sağdur amma söylemeğe korhar idüm, kâfire varasın kendüzünü urasın helak olasın, anun için sana dimez idüm canum oğul didi.” (D 283).

Gerçeği başkasından öğrenen Uruz, ağlar ve çok üzülür. Bu yalan için annesine çok kızan Uruz, annesine “eğer anne hakkının Tanrı hakkı olmasaydı, kendisini öldürmüş” olacağını söyler.

Segrek, Yiğnek ve Uruz’un yakınlarının tutsak olduğunu öğrendiği bu üç hikâyenin kendilerine yalan söylenmesinden başka ortak noktası yakınlarının esir oluşlarını başkalarından öğrenmeleridir. Bahsi geçen üç hikâyeye metninde yakınlarının tutsak edilmesine dair önemli hususlardan biri esirin çağdaşı olan bir yakını veya akrabasının kâfir iline akın ederek kişiyi esirlikten kurtaramadıkları zaman durumu ikinci kuşaktan, özellikle onların evlatlarından saklama çabalarıdır. Böyle bir gerçeğin saklanmasıdaki amaç ise çağdaşı sayılan bir bahadırın esiri kurtarmayı başaramadığı takdirde sonraki kuşağın başarıma şansının olamayacağı inancı olabilir. Diğer taraftan yetişkin olana kadar bazı gerçekleri saklama veya bazı “sırların” sadece yetişkinlikte öğrenilmesi hikâyelerde verilmek istenen bir mesaj olabilir. Yigenek’in hikâyesinde esir alınan Kazılık Koca’yı kurtarmak için kayını Emen kaleye altı kere akın eder, fakat başarılı olamaz, daha sonra bu yönde girişimlerin olup olmadığı hikâyede

verilmez ve ama oğlu Yigenek'in on beş yaşına kadar bu olaydan habersiz olduğu hikâyede geçer. Hikâyelerde onların bu konuda bilgilendirilmemesine özen gösterildiği verilir. "Kitab-ı Dede Korkut'taki 'Tutsaklık' Durumu Karşısında Oğuz'un Tutumu" başlık makalesinde Seyran Gayıbov, Segrek, Yigenek ve Uruz'un hikâyelerini tutsaklık bağlamında ele almaktadır. Yakınları tutsak düşen bu üç bahadırın tutsaklık karşısındaki tavrını inceleyen Gayıbov da, bahadırların tutsak yakınları olduğu gerçeğinin kendilerinden saklandıklarına dikkat çekmektedir (Gayıbov 2008: 333).

Bu üç hikâyenin konu bakımından ortaklığına V. M. Jirmunskiy'nin de "Kitâb-ı Dede Korkut ve Oğuz Destanı Geleneği" başlıklı makalesinde dikkatinden kaçmamıştır. Jirmunskiy, bu üç hikâyenin motif ve durumlarının ortaklığı, konu bakımından yakınlığı, bunların kök bakımından bağımsız olduklarını şüpheyle karşıladığını belirtir ve bu hikâyelerden ilkinin, daha çok Salur Kazan ve oğlu Uruz'la ilgili olanın, diğer ikisinin yaratılmasında örnek olarak kullanılmış olmasının mümkün olduğuna vurgu yapmaktadır (Jirmunskiy 1961: 617).

Kadınlar kimi zaman iffetlerini kimi zaman da sevdiklerini kötülükten korumak maksadıyla yalan söylemişlerdir. Ancak yukarıda görüldüğü gibi son üç yalanda kendilerine yalan söylenen kahramanlar bu yalanlara çok sert tepkiler göstermiştir. İki babasının biri de ağabeyinin aslında yaşadığı gerçeğini hep başkalarından hoş olmayan durumlarda öğrenmişlerdir. Her seferinde gerçekler onların

canını acıtmak maksadıyla söylenmiştir. Ya bir tartışma esnasında ya da yalan söylenenin tanımadığı bir kimse tarafından maksatsız yere gerçekler söylenmiştir. Banı Çiçek'in, Kısırca Yenge'nin ve Bogazça Fatma'nın Bamsı Beyrek'e söyledikleri yalanlarla birlikte Burla Hatun'un söylediği yalan ve Yigenek'e, Segrek'e ve Uruz'a söylenen yalanlar sadece kendilerini veya yalan söyleyenin karşısındaki korumak maksadıyla söylediği kendilerine zarar getirmediği gibi başkalarına da zarar getirmeyen yalanlardır. Yigenek, Segrek ve Uruz sebebi ne olursa olsun kendilerine yalan söylenildiğini tesadüfen öğrendiklerinde kendilerinin aldatılmış olduklarını fark ederler ve buna tepki gösterirler.

Kadın-Erkek Arasındaki İlişkilerle İlgili Söylenen Yalanlar: Bu başlık altında yedi yalan ve aldatma tespit edilmiştir. Bu yalanların bir kısmı erkekler tarafından kadınlara bir kısmı da kadınlar tarafından erkeklere kadın-erkek arasındaki ilişki bağlamında söylenen yalanlardır. Yalan söylenen bu hâllerin geçtiği hikâyeler *Dede Korkut Kitabı*'ndaki sırasıyla şöyledir:

Bu bağlamda yalanın en fazla söylendiği hikâye "Kam Pürenün Oğlu Bamsı Beyrek Boyı" adlı hikâyedir. Hikâyedeki ilk yalanı Banı Çiçek, Bamsı Beyrek'e söyler. Tanışma amacıyla Banı Çiçek'in çadırına giden Bamsı Beyrek'e Banı Çiçek kendisini dadı olarak tanıtır:

"Kız aydur: Ol öyle adam degüldür kim sana görine didi, amma men Banı Çiçegün

dadısıyam, gel imdi senün ile ava çıkalum,..." (D 78).

Buna inanan Bamsı Beyrek, dadı olarak bildiği Banı Çiçek ile yarışır. Banı Çiçek yarışırken darda kaldığı bir anda gerçek kimliğini açıklar. Bunu öğrenen Bamsı Beyrek, Banı Çiçek'i öper ve onun parmağına nişan yüzüğünü takar. Banı Çiçek, Bamsı Beyrek'in kendisine layık olup olmadığını at, ok ve güreş yarışları ile sınamak istemiş, onun gücünü tartmak ve denemek istemiştir. Zira Banı Çiçek, çok iyi ok atar, av avlar, ata biner ve güreş tutar. Bu becerileri olan nadir kızlardan olduğu için kendisine çok güvenmektedir. Bu bakımdan kendisine layık olabilecek erkeği de yine kendisi sınamak istemiştir. Nitekim Bamsı Beyrek tüm sınavları geçmiş ve artık Banı Çiçek'e sahip olabileceğini ispatlamıştır.

“Kam Pürenün Oğlu Bamsı Beyrek Boyı” adlı hikâye aynı zamanda kelime olarak on bir yerde geçen Yalancı özel isminin de geçtiği hikâyedir. Yalancı oğlu Yaltaçuk, Bamsı Beyrek'in obasında yaşayan hatta Bamsı Beyrek ile arkadaşlık etmiş biridir. Ancak daha evvelden Bamsı Beyrek'in kendisine vermiş olduğu gömleği kana bulayarak Beyrek'in öldüğüne herkesi ikna eder ve Beyrek'in sevdiği kız olan Banı Çiçek ile evlenmek ister.

“... Meğer Beyrek buna bir kömlek bağışlamış idi, geymez idi, saklar idi. Vardı könlegi kana kuna baturdı, Bayındır Hanun önine getirüp bıraktı. Bayındır Han aydur: Mere bu ne kömlekdür? Beyregi Kara Dervendde öldürmişler, uşda nişanı sultanum didi.” (D 93).

Aslında Yaltaçuk yalan söyleyen kişidir ancak bunun şaşırılmaması

gereken bir durum olduğu hikâyede Yaltaçuk'un lakabında işaret edilmiştir. Zira Yaltaçuk, yalancı oğlu olarak bilinmektedir. Atalarının da yalancı olduğu dolayısıyla kendisinin de yalancı olduğu ima edilmek istenmiş olabilir. Nitekim, Gürol Pehlivan da aynı çalışmasında Yaltaçuk'un yalancılığının soyundan gelen bir özellik olarak kendisine verildiğine değinmektedir (Pehlivan 2015: 290). Orhan Şaik Gökçay da *Dedem Korkudun Kitabı* adlı eserinde bu konuya farklı bir bakış getirmiş ve “Yaltaçuk adının duyulan bir ad olmaktan çok, destancı tarafından karakterine uygun olsun ve unutulmasın diye bir ses yinelemesi içinde uydurulmuş olmalı” düşüncesindedir (Gökçay 2007: 875). Yaltaçuk'un Yalancı oğlu olarak anılmasına rağmen söylediklerine niçin inanılmıştır? Aslında Banı Çiçek'in ağabeyi Delü Karçar, Beyrek'in dirisi haberine altın vereceğini, ölüsü haberine ise kız kardeşi Banı Çiçek'i vereceğini söyler. Bunun üzerine eskiden beri Banı Çiçek'te gözü olduğu anlaşılan Yaltaçuk bu vade fırsat bilip herkesi kanlı gömlek ile kandırır. Ama Beyrek'in babası, buna inanmak istemez ki, temkinli davranarak bezirgânlardan Beyrek'in ölüsünü ve dirisini soruşturmalarını ister. Bir anlamda Yaltaçuk'un sözlerine itibar etmez. Ancak buna rağmen Banı Çiçek söz verildiği üzere ölüsünü haber veren Yaltaçuk'a verilir ve düğün hazırlıklarına başlanılır. Beyrek'in babası hariç, sevdiği kız Banı Çiçek ile birlikte herkesin Yalancı oğlu Yaltaçuk'a inanması ilginçtir. Yalan söylediği en azından ismine miras kalan birine inanma ve bunun üzerine Oğuz gelene-

ğinde görülen üzüme ve ağıt biçimleri yerini düğüne bırakmıştır. Ailesine, sevdiğine ve obasına kavuşan Beyrek, Yaltaçuk'u cezalandırır. Kemal Abdullah, *Gizli Dede Korkut* adlı çalışmasında yalan söyleyen Yaltaçuk'un cezalandırılmasını fiziki bir ceza olarak değil, manevi bir ceza olarak görür. Zira, yalancı oğlu Yaltaçuk, Beyrek'in ayağına kapanır, kılıcının altından geçer. Beyrek de onu bağışlar. Abdullah' göre, böylece yalan söz söyleme yasağı yalancı oğlu Yaltaçuk'un ifşası ile vurgulanmış olur (Abdullah 1997: 122). Sevdiği kız ile evlenecekken düğününden kaçırılan Beyrek, yalanının söylenmesinden kırk gün sonra bu sefer sevdiği kızın düğününde geri gelir. Yalanın süresi, başka bir ifadeyle yalanın kokusu, kırk gün sonra çıkmıştır. Burada kırk sayısı motifi de dikkat çekmektedir.

Aynı hikâyede geçen bir diğer yalanı ise Bamsı Beyrek söylemektedir. Beyrek

bezirgânlardan nişanlısı Banı Çiçek'in Yalançı oğlu Yaltaçuk ile evlendirileceğini öğrenir. Bu habere çok üzülüğünü gören kâfir beyin bekâr kızı, kendisiyle evlenme şartı ile Beyrek'in kaçmasına yardım edeceğini söyler ve Beyrek'ten söz alır. Bu söz ile Beyrek, kâfir beyin kızının yardımı ile kaleden kaçar. Ancak hikâyenin ilerleyen kısımlarında da, bağlantılı olan başka hikâyelerde de Beyrek'in kâfir kızı ile verdiği andı tutup evlendiğine dair bir bilgi yoktur. Bu sebeple Beyrek'in kaçmak için kâfirin kızına yalan söylediği düşünülebilir. Bu sebeple böyle bir ihtimal akıllara gelebilir.

“Eger seni hisardan aşığa urgan ile salınduraçak olur-isem babana anana sağlık ile varacak olur-isem beni bunda gelüp halallığa alur-mısın didi. Beyrek and içdi: Kılıcuma toğranayın ohuma sançılayın, yir gibi kertileyin toprak gibi savrılayın, sağlğ ile varacak olur-isem Oğuz, gelüp seni halallığa almaz-isem didi.” (D 98)

Beyrek, kâfir kızına söylemiş olduğu bu yalan vaat ile ilgili olarak Abdullah, adı geçen çalışmasında bu yalanın Beyrek'e pahalya patladığını yorumlamıştır. Abdullah'a göre, Beyrek söz vermiş, and içmiş ancak bu sözünü yerine getirmeyerek yasağı bozmuştur. Bu sebeple Beyrek, mit tarafından cezalandırılmıştır (Abdullah 1997: 122). Beyrek'in ölümü ile ilgili olarak makalenin ilerleyen kısımlarında ayrıntılarıyla değinileceği üzere Abdullah, çalışmasında Aruz Koca'nın Beyrek'i öldürmesini Beyrek'in yalan söylemesinin bir kefareti olarak görmektedir. Nitekim bu yoruma İbrahim Emiroğlu da yukarıda adı geçen makalesinde katılmaktadır ki, Kemal Abdullah'ın bu yorumuna atıf yapmıştır (Emiroğlu 2006: 53).

Aynı hikâyede başka bir yalan yine Bamsı Beyrek tarafından söylenir. Tutsak olduğu

kaleden kaçan Bamsı Beyrek, yolda gördüğü bir ozanın Yalançı oğlu Yaltaçuk'un kendisinin adaklısı ile düğününe gittiğini söylemesi üzerine Bamsı Beyrek, ozandan kopuzunu ister. Küçük kız kardeşini ağlarken gören Beyrek, ona sebebini sorar. Yıllardır tutsak olan Beyrek'i kız kardeşi tanıyamaz ve bir elinde kopuz olunca Beyrek'i ozan sanır (D 103). Kardeşi,

abisi Beyrek'ten ve düğünden bahseder. Bunun üzerine Beyrek kopuzu ile soylamaya başlar. Hikâyede Bamsı Beyrek'in doğrudan yalan söylemediği görülmektedir. Ancak kopuz çalmaya başlaması Bamsı Beyrek'i ozan sanmaları için yeterli olur. Düğüne varan Beyrek sırasıyla büyük kız kardeşlerini görür ve onlardan gerçek kimliğini saklamak için kaftan ister, böylece tanınması daha da güçleşir (D 105-106).

Hikâyenin ilerleyen kısımlarında kandırmaya yönelik yalan söyleme devam etmektedir.

Ozan kılığında tebdil-i kıyafet Banı Çiçek ile Yalançı oğlu Yaltaçuk'un düğününe gelen Bamsı Beyrek, kendisi kopuz çalarken evlenecek kızın oynamasını ister. Bamsı Beyrek, ozan kılığına girerek gerçek kimliğini saklar ve bu şekilde yakınlarını aldatmış olur.

Bu esnada diğer kadınlar Kısırça Yinge'ye kendisini Banı Çiçek olarak tanıtmaları için ısrar ederler. Kısırça Yinge gelin olduğunu söyleyerek oynamak ister ama Beyrek, onun gelin olmadığını bilir.

“Mere Kısırça Yinge tur sen oyna, ne bilür delü ozan didiler. Kısırça Yinge turdı, aydur: Mere delü ozan ere varan kız menem didi...”(D113)

Kendisine yalan söylendiğini bilen Bamsı Beyrek, kopuzu soylar ve Kısırça Yinge'nin Banı Çiçek olmadığını söyler. Duydukları hoşuna gitmeyen Kısırça Yinge bozularak yerine oturur. Beyrek, ere varan kızın Kısırça Yinge olmadığını bilince bu sefer Boğazça Fatma adında başka bir hatunu Banı Çiçek olarak oynatmak isterler ancak Beyrek yine kandırılmak istendiğini anlar:

“Bu kez Boğazça Fatma dirler bir hatun var idi, kalk sen oyna didiler. Kızın kaftanını geydi, çal mere delü ozan ere varan kız menem oynayayım didi.”(D 113).

Kendisine yine yalan söylendiğini bilen Bamsı Beyrek, bu sefer sinirlendiği için Boğazça Fatma'ya birden fazla kişi ile gönül bağı olduğunu ima ederek “kırk oynaslı” diyerek hitap eder ve bir önceki yalancı geline göre daha ağır ifadelerle Boğazça Fatma'yı üzer ve gerçek gelinin gelmesini ister. Aslında Bamsı Beyrek de burada yalan söylemektedir. Zira Beyrek de ozan değildir. Karşılıklı yalan söyleme söz konusudur. Bu iki olayda da maksadın kötü niyet olmadığı görülmektedir. Sevdiğinin öldüğünü öğrenen bir kadın istemediği halde başka biriyle evlenmek zorunda kalmıştır. Bu sebeple kendi düğünü olsa bile üzüntüsünden oynamak istememiş olabilir. Bunu bilen yakınındaki kadınlar Banı Çiçek'i daha fazla üzmemek ve onu korumak maksadı ile Bamsı Beyrek'e yalan söylemiş olabilir.

Düğüne tebdil bir hâlde ozan kılığında gelen Bamsı Beyrek, hısımlarını, Oğuz beylerini ve sevdiğini görür ancak ozan olarak görünmeye devam eder, gerçeği ancak Banı Çiçek'i oynamaya zorladığı esnada Banı Çiçek'in parmağındaki yüzüğü görünce ona söyler ama Banı Çiçek bu sözlere inanmaz. Bunun üzerine Banı Çiçek'i inandırmak için ona ilk karşılaşmalarını soylar. Gerçeği öğrenen Banı Çiçek, Bamsı Beyrek'in sevinçten önüne düşer. Ardından müjdeli haber vermek için atına binip Bamsı Beyrek'in kederli ana ve babasının ya-

nına gider. Bu hikâyede de görüldüğü gibi doğrudan yalan söz söylenmemiş ancak aldatmaya yönelik davranışlar gösterilmiştir. Bamsı Beyrek elinde tuttuğu ve çaldığı kopuz ile ozan sınımlıdır ki, Bamsı Beyrek'in istediği şey de tam olarak budur. Bamsı Beyrek hikâyesi, çeşitli durumlara bağlı olarak en fazla yalan söylenen hikâye olarak görülmektedir. Buradan hareketle Seyfeddin Rzasoy da Oğuz mitolojisinde “yalancı dünya” olarak adlandırılan kaosu incelediği makalesinde “yalancı(lık)” semantemlerinin, Bamsı Beyrek'te daha geniş bir şekilde görüldüğüne işaret etmektedir (Rzasoy 2012: 176-177).

“Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyı” adlı hikâyede de kadın-erkek ilişkileri bağlamında söylenmiş yalan ve aldatma görülmektedir. Kan Turalı tarafından Selcen Hatuna söylenmektedir. Kanlı Turalı, Selcen Hatuna kâfirleri yenerken kendisine yardım ettiğini kimseye söylememesi aksi halde kendisini öldüreceğini söyler.

“Kalkubanı Selcen Hatun turduğunda

Yilisi kara kazılık atun bindüğünde

Babamun ağ ban işigine düşdüğünde

Oğuzun ala gözlü kızı gelini boyladukda

Her kişi sözün söyledükde

Sen oarada turasın öginesin

Kan Turalı zebun oldı

At ardına aldum çıkdum diyessin

Gözüm döndi könlüm gitdi

Öldürürem seni” (D 197-198)

Selcen Hatun, Kan Turalı'dan kendisine kıymamasını ister. Ancak

Kan Turalı kesin bir ifade ile istediklerini yapmaz ise öldüreceğini tekrarlar. Bunun üzerine sinirlenen Selcen Hatun, Kan Turalı'ya meydan okur. Ok atmada önceliği alan Selcen Hatun, Kan Turalı'ya bir oyun oynar. Eline iki ok alır. Kan Turalı'ya demrenli ok atmaya kıyamadığı için okların demrenlerini gizlice çıkartır. Demrensiz oku Kan Turalı'ya atar. Bunu bilmeyen Kan Turalı'ı tedirgin olur.

“... İki ohun demrenin çıkardı, birin gezledi birin eline aldı. Demrenli oh ile atmağa kıyamadı.” (D 199)

Ancak Kan Turalı, Selcen Hatun'un kendisine bir oyun oynadığını anladığında Selcen Hatun'un gönlünü alarak kendisini “öldürürüm” demekle sınıadığını söyler.

Bu hikâyede Kan Turalı, Selcen Hatun'un gerçek tepkisini ve düşüncesini görmek maksadı ile kendisine yalan söylediğini itiraf etmiştir. Selcen Hatun ise, Kan Turalı'nın kendisini ölümle tehdit etmesine hem sinirlenmiş hem üzölmüştür. Bu sebeple Kan Turalı'ya meydan okumuş ancak ona olan sevgisinden onu ok ile yaralamaya kıyamamıştır. Selcen Hatun, burada yalan söylememiş ancak aldatmaya yönelik hareketlerde bulunmuş ve Kan Turalı'da yanlış bir fikir oluşmasına sebebiyet vermiştir.

Sonuç olarak, on iki hikâyeden on birinin kurgusunda aldatma, kandırma maksatlı yalan sözlerin kullanıldığı ve yalanların da hikâyenin kurgusunda yer aldığı söylenebilir. Ancak on bir hikâyede yalan sözler bağlamları bakımından farklılıklar göstermektedir. Zira, yalanın söylenme amacı, sonucu birbirinden oldukça

farklı durumlar ortaya çıkarmaktadır. Böyle bir durumda yalan ve yalanı söyleyen kişi için tek bir maksada ve sonuca varmak hikâyedeki yalan ve kurgu bağlamı açısından çok sığ kalacaktır. Hikâyelerdeki örneklerde de görüldüğü üzere bağlamlarına ve niyetlerine göre yalanlar da farklılık gösterebilmektedir. Ahlâk felsefesi kavramları arasında yer alan iyi-kötü temel kavramları içinde yalan ve doğruluk kavramlarının süzülüp çıkartılması gerekmektedir. Neyin iyi neyin kötü olduğu ise toplum temelinde tartışılması gereken başka bir konudur. İyi maksatlı yalan veya kötü maksatlı yalan var olmakla birlikte genel olarak yalan bütün ahlâk felsefesinde olumsuzlanan bir durumdur. Yalan kelimesini doğruluk, hakikat, gerçek bağlamları etrafında tanımlamak yalanın sadece olgusal tarafına bakmaktır. Ancak yalanın bir yüzü de bu olguların karşı tarafta yarattığı etki olan aldatma veya aldatılma olayıdır. Yalan gerçeklerin veya doğruların saklanması ile muhatap olan kişiyi aldatmış olur. “Ahlâkın Nesnesi” başlıklı makalesinde Geoffrey J. Warnock, aldatmanın tanımını yapmaktadır. Aldatma, bir insanın belli şeyler yaparak ve özellikle belli şeyler söyleyerek başka insanları şuna buna inandırmasıdır. Kendi amaçları doğrultusunda başkalarını yönlendirmenin ve manevralar yapmanın en basit, en akıl çelici yollarından biridir. Bu her zaman doğrudan zarar verici olmayabilir (Warnock 1998: 77). Aldatma dendiğinde genelde akla ilk gelen şey yalan olmaktadır. Oysa her yalanın ardında bir aldatma amacı bulun-

madığı gibi birini yalan söylemeden de aldatılabilir hatta insanları sessiz kalarak bile aldatmak mümkün olduğuna göre, bu, onları yalan söylemeden aldatabileceğimizi gösterebilir. Bu durumun bir örneği “Salur Kazanın İvi Yağmalandığı Boy” adlı hikâyede görülebilir. Hikâyede kâfirin eline esir düşen Burla Hatun, namusuna, eşine ve obasına zarar gelmemesi için kimliğini saklar. Ancak kâfir bir oyun tasarlar. Bu oyuna göre Uruz’un kopan etleri ile yemek pişirilecek ve kim yemeyi reddederse onun Burla Hatun olduğu anlaşılacaktır. Uruz, annesine hiçbir şekilde sesini çıkartmaması gerektiği ve hatta o yemekten en çok kendisinin yemesini ister ki bu şekilde kâfir onun Burla Hatun olduğunu anlamasın ve aldansın. Ancak bunlara gerek kalmadan Kazan Bey ve arkadaşları yetişir ve onları kurtarır. (D 53-54). Eğer hikâyede Kazan Bey ve arkadaşları yetişmeseydi hikâyenin gidişatından anlaşılırmaktaydı ki, Burla Hatun hiçbir şekilde yalan söylemeden sadece sessiz kalacak ve yemeği yiyerek kâfirleri kandırmış ve onları aldatmış olacaktı. Bu bağlamda sadece davranış ile konuşmadan hile yoluyla aldatma “Basat Depegözi Öldürdüğü Boy” adlı hikâyede de görülmektedir. Hikâyede Basat, kör ettiği Tepegöz’ün elinden, koyunların arasına girip bir koçun derisini yüzüp başını derisinden ayırmadan içine girerek kaçmak ister. Basat, burada koç kılığına girerek kaçmayı planlar ancak Tepegöz bu planı anlar ancak Basat yine de çevikliği ile kaçmayı başarır. (D 227-228). Bu hikâyede de görüldüğü gibi yalan söylemeden sadece davranışlar ile aldat-

mak da mümkündür. Nitekim, “Kam Pürenün Oğlu Bamsı Beyrek Boyı” adlı hikâyede de Bamsı Beyrek, “ben ozanın” demediği halde hali, tavrı ve kopuz çalması ile ozan gibi davranmış ve insanların onu ozan sanmalarını sağlamıştır (D 102-116).

Hikâyenin kurgusu gereği en çok yalan söylenen hikâyenin altı yalanla “Kam Pürenün Oğlu Bamsı Beyrek Boyı” ve dört yalanla “Dirse Han Oğlu Buğaç Han Boyı” olduğu söylenebilir. Hikâyelerde yirmi beş kere yalana başvurulmuştur. Bunun neticesinde yalanların pek çok amaç ve bağlamda söylendiğinden söz etmek mümkündür. Bunun yanında “yalan dünya” ifadelerine rastlanılmıştır. Yalan dünya ile yaşanan durumun, ortamın ya da hayatın zorluğuna karşın ya da gerçekliğine karşın dünyanın veya hayatın geçici olduğuna vurgu yapılmak istenmiştir. Hikâyelerde söylenen yalanın her türünün aldatma ya da kötülük niyetiyle aldatma olmadığı söylenebilir. *Dede Korkut Kitabı*’ndaki “Duha Koca Oğlu Delü Dumrul Boyı” adlı hikâyede yalana rastlanılmamıştır. Genel itibarıyla hikâyelerin kurgusunda yalanın önemli bir rolü ve hikâyenin bu yalan üzerinde kırılma noktaları olduğu görülebilir. Yigenek, Segrek ve Uruz’a söylenen yalanların tesadüfen öğrenilmesinden sonra hikâyenin gelişme bölümünün başladığı söylenebilir. Ya da Aruz’un ve beylerinin söylediği yalan ile Beyrek’in hayatını kaybetmesi, hikâyenin adının bu olmasına bile sebep verecek kadar önemli bir olay olarak görülebilir. Hikâyelerde kadınların yalan söyledikleri durumların mecburi olduğu dikkat çekmektedir. Kadının

yalana başvurduğu hikâyelerde, kendi iradesiyle değil de başkalarının zoruyla yalan söylemek zorunda bırakıldığı göze çarpmaktadır. “Yalancının mumu yatsıya kadar yanar.” atasözünden de anlaşılacağı gibi hikâyelerde söylenen hiçbir yalan ebedi olarak devam etmemiştir. Yalana maruz kalan kişi tarafından bir şekilde gerçekler ortaya çıkarılmış ve yalan sözler maksadına nail olamamıştır.

Hikâyelerin duyuşsal boyutunun yanı sıra derin ve çok katmanlı düşünsel yapıları, hikâyelerdeki yalanların bağlamına uygun bir şekilde kurgulanması üzerinden de tespit edilebilir. Bu yapılara bağlı olarak; araştırmada Dede Korkut Hikâyelerinde olumlu davranış biçimlerinin yanı sıra ihanet, yalan söyleme, kandırma, aldatma gibi olumsuz davranış biçimlerinin olduğu görülmüştür. Bu çalışmada *Dede Korkut Kitabı*’nda yer alan on iki hikâyenin on birinde söylenen yalanlarda yirmi beş yalanın duyuşsal yapıda birbirlerine karşı duruşları izlenmiş, derin yapıda ise değerlerin çatışma durumları gösterilmeye çalışılmıştır. Başka bir ifade ile doğru söyleme ve yalan söyleme arasındaki bilişsel ve davranışsal çatışmalar verilmiştir. Bu çatışmalar kahramanların kendilerine söylenen yalana karşı vermiş oldukları sert tepkilerde görülebilir. Tespit edilen yalanların İslamiyet’teki yalan söylemenin kabul edilebilir hallerine ters düşmediği görülmektedir.³ Zaten, çalışmadaki gruplandırmanın da İslamiyet’te yalan söylemenin sakıncalı olmadığı durumlara uygunluk gösterdiği görülebilir. Ancak Beyrek’in kâfir kızına verdiği sözü tut-

maması, Aruz Koca'nın Beyrek'i yalan söz ile kandırması olaylarının cezasız kalmadığı görülmektedir. Her ikisi de yalanlarının bedelini canları ile ödemişlerdir. Abdullah'a göre bu durum ahlâk yasasına göre mitin cezası olarak yorumlanmıştır. Yirmi beş yalanın tamamının kötü amaçlı olmadığı görüldüğü gibi, aldatma ve kandırma maksatlı söylenmiş yalanların çoğunlukta olduğu söylenebilir.

NOTLAR

- 1 Dede Korkut Kitabı'nın Mukaddime kısmında (D 4) "yalan" sözcüğü, "Kam Pürenün Oğlu Bamsı Beyrek Boyı" adlı hikâyede de "yalancı" kelimeleri geçmektedir.
- 2 Metin alıntıları Muharrem Ergin'in *Dede Korkut Kitabı Giriş-Metin-Faksimile* (Ankara 1989) adlı eserinden yapılmıştır. D kısaltması Dresden Nüshasını ifade etmektedir.
- 3 Hadis: "Ey insanlar! Sizi, kelebeğin ateşe tabi olması gibi yalana tabi olmanıza iten nedir? Şu üç özel durum dışında yalan söylemenin hepsi Âdemoğluna haramdır: 1. Hoşnut etmek için adamın kadınına yalan söylemesi, 2. Savaşta yalan söylenmesi, zira savaş hiledir, 3. İki Müslümanın arasını düzeltmek için kişinin yalan söylemesi." (Tirmizî, Birr 26).

KAYNAKÇA

- Abdullah, Kemal (1997). *Gizli Dede Korkut*, (Türkiye Türkçesine Aktaran: Ali Duymaz), İstanbul: Ötügen Neşriyat.
- Ada, Serhan (1998). "Yalan, Yanlış, Yanılgı, Yanılsama ve Yan Ürünleri". *Cogito*, Güz, S.16, s. 216-218.
- Akaş, Cem (1998). "Bireysel Hak, Toplumsal Görev ve Kaçınılmaz Durum Olarak Yalan". *Cogito*, Güz, S.16, s. 230-236.
- Arvas, Abdulselam (2009). *Dede Korkut Destanı ve Kıpçak Sahası Epik Destan Geleneği*, Doktora Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Augustinus (1998). "Yalan Üzerine". (Çev. Özden Arıkan). *Cogito*, Güz, S.16, s. 39-43.
- Bacon, Francis (1998). "Hakikat Üzerine". (Çev. Özden Arıkan). *Cogito*, Güz, S.16, s. 44-46.
- Bekki, Salahaddin (2015). "Dedem Korkut Kitabı'nın Mukaddimesi ile Boylar Arasındaki Organik Bağ", *Millî Folklor*, S. 107, (Güz), s. 5-13.

- Çabuk, Arzu Çiftöğlü (2015). "Yalan Kelimesi", (Ed. Emine Gürsoy Naskali), *Yalan Kitabı*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Dursun, Aysun (2011). "Dede Korkut Hikâyelerinde Halk Hukuku", *Turkish Studies*, 6/4 Güz, s.107-122.
- Duymaz, Ali (1999). "Dede Korkut Kitabı'nda "Hüner" ve "Erdem" Kavramları Üzerine", *IV. Türk Dünyası Yazarlar Kurultayı Bildiriler 5-6 Kasım 1998*, Ankara: Feryal Matbaası.
- Emiroğlu, İbrahim (2006). "Dede Korkut Kitabı'ndaki Ahlâki Mesajlar", *Felsefe Dünyası*, 2006/2, S.44, s. 46-65, Ankara.
- Ergin, Muharrem (1989). *Dede Korkut Kitabı I Giriş-Metin-Faksimile*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ergüven, Mehmet (1998). "Gerçeğin Maskeleri". *Cogito*, Güz, S.16, s. 86-92.
- Gayıbov, Seyran (2008). "Kitab-ı Dede Korkut'taki 'Tutsaklık' Durumu Karsısında Oğuz'un Tutumu" *Turkish Studies*, 3/2 Bahar, s.324-353.
- Gilsenan, Michael (1998). "Yalan, Şeref ve Çelişki".(Çev. Yurdanur Salman). *Cogito*, Güz, S.16, s. 93-125.
- Gökyaş, Orhan Şaik (2007). *Dedem Korkudun Kitabı*, İstanbul: Kabalıcı Yayınları.
- Jirmunskiy, V.M. (1961). "Kitab-ı Dede Korkut ve Oğuz Destanı Geleneği", (Çev. İsmail Kaynak). *Belleten*, XXV, S. 100, s. 609-629.
- Kanar, Mehmet (2011). *Eski Anadolu Türkçesi Sözlüğü*, İstanbul: Say Yayınları.
- Kant, Immanuel (1998). "İnsan Severlikten Ötürü Yalan Söylemek Konusunda Bir Sözümona Hak Üzerine". (Çev. Oruç Aruoba). *Cogito*, Güz, S.16, s. 47-51.
- Pehlivan, Gürol (2015). *Dede Korkut Kitabı'nda Yapı, İdeoloji ve Yaratım Dresden ve Vatikan Nüshalarının Mukayeseli Bir İncelemesi*, İstanbul: Ötügen Neşriyat.
- Rzasoy, Seyfeddin (2012). "Oğuz Mitolojisinde Kaos ve Onun Deli Paradigmaları", *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 24, s. 169-180.
- Saraçbaşı, M. Ertuğrul-İbrahim Minnetoğlu (2002). *Örneklili ve Açıklamalı Türkçe Deyimler Sözlüğü*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (1998). *Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Warnock, Geoffrey J. (1998). "Ahlâkın Nesnesi". (Çev. Özden Arıkan). *Cogito*, Güz, S.16, s. 77-78.
- (Tirmizî, Birr 26). <http://www.kuranikerim.com/kutubi-sitte/5180.html> Erişim Tarihi: 10 Şubat 2016.